

SILMÄYKSIÄ FENNISTIIKAN HISTORIAAN

— — — — —
AULI HAKULINEN

JÄÄHYVÄISEITELMÄ
26. TAMMIKUUTA 2007
RAKENTEET JA VUOROVAIKUTUS
-SEMINAARISSA
HELSINGIN YLIOPISTOSSA

Viime vuodenvaihteessa oli Helsingin Sanomien tiedesivuilla poimintoja eri alojen huippututkijoiden haastatteluista. Tutkijoilta oli kysytty optimistisia ennusteita vuoteen 2056: mitä eri tieteet ja tekniikat selvittävät siihen mennessä, ja miten innovaatiot muuttavat maailmaa? Vastaukset tai niiden tyypistelmät herättivät monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Ehkä ilahduttavinta näin nivelrikkoiselle oli tieto, että voisin hankkia itselleni uudet etusormet peräti jo ensi vuosikymmenellä, eikä tarvitsisi edes odottaa puolta vuosisataa.

Odotettavissa on myös, että elämän monimuotoisuus onnistutaan kokonaisuudessaan kartoittamaan. Mutta miten käy 16 000 uhanalaisen eliölajin? Vastaukseen liitetty kauttarantainen vihjaus antoi ymmärtää, että »kartoitus vaikuttaa ratkaisevasti ekologiaan ja luonnon varainhoitoon [sic]».

Yhden ennusteen mukaan tiedonhaku on nykyisestäään muuttunut kokonaan. Hakkoneiden sijasta keskustelemme digitaalisen avustajan kanssa, joka »tarjoaa ohjeita ja täydentää tietoja» — mutta mistä tulee ihmiselle keskustelutaito ja miten hankitaan ne pohjatiedot, joita sitten »täydennetään»? Ainakaan perusopetusta tai lukutaidon omaksumista ei voitane siirtää koneiden niskoille.

»Tiede» käsitetään niin globaalisti kuin yhä useammin Suomessakin luonnontieteeksi. Silti noissa *New Scientist* -lehdestä

▷

lähtöisin olevissa ennusteissa on joitakin, jotka sivuavat myös ihmistieteitä. Ehkä häkellyttävien niistä keskusteluanalyytikon kannalta oli kädellisten tutkijan Frans de Waalin esittämä ennuste, että sosiaalitieteet olisi tällä aikavälillä kokonaisuudessaan korvattu »käyttytymisen yhtenäisellä teorialla». Systemaattista ihmistenvälisen vuorovaikutuksen tutkimusta on harjoitettu sosiaalitieteissä vasta runsaat kolme vuosikymmentä, ja kielitieteilijöitä on ollut mukana kuvassa parin vuosikymmenen ajan. Tästä näkökulmasta on todella vaikea uskoa, että viidenkymmenen vuoden päästä ymmärtäisimme sen sekuntipelin, sekä rakenteelliset, prosodiset että asenne- ja affektiset mekanismit, jolla ihmistenvälinen kasvokkainen kanssakäyminen toteutuu, niin että pystyisimme sanomaan, missä suhteissa tuo toiminta on universaalialia ja millä tavoin taas kielikohtaista. — Puhumattaakaan, että olisimme selvittäneet, missä suhteissa meidän vuorovaikutuksemme vastaa eri eläinlajien keskinäistä kanssakäymistä. Tästä perspektiivistä tuntuu hurjalta, että niin pian olisi jo ehditty yleistää ihmisten huikkeen yhteispelin säännöt edes kaikkien kädellisten teoriaksi, ellei se sitten liiku tasolla »eläimilläkin on tunneälyä ja ne osaavat ilmaista empatiaa».

Jos kyselijät olisivat oppineet pitämään myös ihmistieteitä tieteinä, vaikka niissä ei ehkä oleteta tehtävän »keksintöjä» samassa mielessä kuin luonnontieteissä, voisi ennustaa, että psykologiassa olisi 50 vuoden kuluttua tyhjentävästi kuvattu eri persoonallisuustyypit. Näin voitaisiin saattaa yhteen sopivat henkilöt vaikkapa onnellisiksi aviopareiksi. Kansantaloustiede olisi ratkaissut köyhyyden ongelman makrotasolla. Kasvatustieteilijät olisivat onnistuneet laukaisemaan meissä kaikissa piilevän luovuuden. Entä sitten kielitiede?

Kieli on tunnetusti olemukseltaan niin moniulotteinen, ettei sitä yhden teorian

avulla voi saada haltuun eikä yhdellä metodilla kuvata tyhjentävästi. Niinpä ei voida myöskään puhua kielitieteen saavutuksesta yksikössä.

Erään näkemyksen mukaan kieli on ensisijaisesti ihmisen geneettinen ominaisuus, sisäinen kielikyky, kompetenssi, jota on mahdollista tutkia olettamalla ulkoisista häiriöistä vapaa, ideaalinen puhuja-kuulija. Tutkija voi kommenttaa aineistonsa omasta kielipääomastaan, onhan jokainen ihminen kielenpuhujana.

Toisaalta kieli (tai mieluummin monikossa: kielet) on kulttuuri-ilmiö, oikeastaan kulttuurinen instituutio. Se tallentaa ja siirtää kulttuuriperintöä. Kulttuuri-ilmiönä kieli on heterogeeninen. Se muuttuu koko ajan — ei useinkaan ennustettavasti eikä aina siten kuin ehkä haluaisimme.

Kolmanneksi: kielen alkuperäinen ja edelleen luonnollisin olomuoto ja ilmiö on puhe. Sellaisena se on kontekstiin nojautavaa toimintaa, kielenpuhujien keskinäistä yhteistyötä, tässä ja nyt kehkeytyvä prosessi. Kieli on syntynyt toiminnasta ja toiminnaksi, ja sellaisena sitä voi myös lähestyä kielentutkimuksen välinein.

Kielitieteilijöiden kesken ei vallitse yksimielisyyttä siitä, että jokin noista olomuodoista olisi tutkimuskohteena ensisijainen, muita »parempi» tai tärkeämpi. Voi siis olla vaikea suoralta kädeltä ennustaa, mikä kielen ulottuvuuksista olisi se, jonka tutkimus tuottaisi parhaimmat tulokset tai muuttaisi arkikäsitteitämme tuntuvasti. Tosin on käyty kiistaa jopa siitä, onko kielitiede empiiristä vai ei ja onko muu kuin kielitieteen mallintaminen tieteellistä ollenkaan. Toisaalta on esitetty aiheellista kritiikkiä teoriaan suuntautuvaa tutkimusta kohtaan, joka vähät välittää kielen empiriasta.

Jos olisin hetken aikaa ylioptimistinen ja ajattelisin, mitä kielitieteilijät voisivat parhaassa mahdollisessa maailmassa globaalisti saada aikaan, ennustaisin, että vii-

denkymmenen vuoden päästä kielitieteilijät ovat pystyneet vakuuttamaan vallanpitäjät siitä, että kielten moninaisuus on arvo. Lingvistille se kertoo, millainen on vaihtoehtojen määrä todellisuuden kielentämisessä ja miten eri tavoin ihmiset voivat maailmaan kulttuurisesti asettua. Näin lingvistit ja vallanpitäjät olisivat aikaansaaneet sen, että kaikki maailmassa nykyisin puhutut 6 000–7 000 kieltä olisivat turvassa ja kuolemalta suojeltuja.

Valtaosa, yli puolet, nykyisin puhuttavista kielistä on kylläkin pieniä, alle 5 000 puhujan käyttämiä, ja peräti tuhatta kieltä puhuu äidinkielenään enää vain kourallinen puhujia. Elvyttäminen ei olisi helppoa. Vain pienellä osalla kielistä on säilymistä takaamassa kirjoitettu kielimuoto ja kansalliskielen asema. Ellei mitään erityistä tehdä, sadan vuoden kuluttua on ehkä enää jäljellä 10 prosenttia nykyisistä kielistä. Uhanalaisten kielten hyväksi on viime vuosikymmeninä havahduttu tekemään työtä maailmanlaajuisesti muun muassa perustamalla kansainvälinen tukisäätiö ja ryhtymällä tallentamaan katoamassa olevia kieliä tekstipankkeihin.

Jos suurinta osaa kielistä ei todennäköisesti voidakaan pelastaa, voisi ainakin toivoa, että vuoteen 2057 mennessä olisi kaikista laadittu edes alkeiskielioppi. Tämäkin on utopiaa, koska kielitieteessä ei liiku samalla tavoin iso raha kuin siellä, missä geenikartoitusta tehdään. Itse kahdeksan vuotta kielioppia tehneenä olen kokenut, ettei mitään seikkaperäistä kuvausta tehdä käden käänteessä edes kielestä, josta on olemassa paljon aineistoa ja perustutkimusta. Vähäisimpänä toiveena tai tavoitteena voinee siis pitää sitä, että onnistuttaisiin tallentamaan kielipankkeihin ainakin näytteitä kaikista nykyisin puhuttavista kielistä tulevia kielitypologisia synteesejä varten.

Kielten moninaisuuden säilyminen ei, kuten ymmärrämme, olekaan kiinni tieteestä

vaan taloudellisista ja poliittisista tekijöistä. Moninaisuutta ei useinkaan mielletä arvokkaaksi — sehän vain tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Lisäksi vähemmistökielet voidaan kokea yhtenäiselle valtiolle poliittisesti uhkaaviksi. Lohdullisena yksityiskohtana kannattaa kuitenkin muistaa, että ainoan vain Suomessa puhutun alkuperäiskielen, inarinsaamen, joka uhanalaisuusasteikolla lienee saanut huonoimman arvosanan, voi ennustaa olevan niin sanotun kielipesän edustaman elvytystoiminnan ansiosta pelastunut 50 vuoden kuluttua.

Vielä lohdullisempaa on huomata, että suomi, jonka moni maallikko uskoo olevan rappeutumassa, sijaitsee asteikon ylimmällä askelmalla, onhan sillä sekä kukoistava kirjakieli — suurenmoiset suomentajat kielitämme rikastuttamassa — että toistaiseksi myös virallisen kansalliskielen asema. Uhanalaisuuden perspektiivistä suomen kielellä ei ole muutenkaan hätää: suomea puhuviahan on lähes viisi miljoonaa, lukutaito on melkein pä sataprosenttinen, ja suomea käytetään puhujajayhteisöä yhdistävänä yleiskielenä sähköisten viestimien, korkeamman koulutuksen, lehdistön ja kirjallisuuden kielenä. Vain arvaamattomat, rajut mullistukset voivat murtaa tämän tilanteen.

Yksi tunnettu vaara suomea tosin vaanii — englannin kielen ylivalta. Kansainvälistyminen tuo mukanaan aina enemmän tai vähemmän myös symbolista väkivaltaa, jollaiseksi voisi sosiologi Pierre Bourdieuin termin nimittää englannin *lingua franca* -aseman vaikutusta. Globaalin kanssakäymisen valtakieli sortaa pienten kielten käyttäjiä rajoittamalla heidän oikeuksiaan ja itseilmaisuaan. Tässä pari esimerkkiä omalta alaltani: »kansainvälinen» eli käytännössä anglosaksinen kustantamo saattaa ehdottaa suomalaisen kulttuurin tutkijalle, että tämän pitäisi ottaa esimerkkitapauksensa mieluummin »keskustasta» kuin »periferiasta»

▷

(= Suomesta); kielitieteellisen kirjasarjan toimittaja kieltää muita kuin englantia tutkiva käyttämästä analysissaan esimerkkejä alkuperäisestä tutkimusaineistostaan, »ellei se ole aivan välttämätöntä».

Tiede on yksi alue, mutta muitakin on: olisin voinut ottaa esimerkit myös englannin kielen käyttämisestä talouselämässä, suomalaisten lehtien työpaikkailmoituksissa tai jopa suomalaisissa lukioissa ja toisaalta nuorten chattailussa ja muissa vapaa-ajan harrastuksissa. Olipa jokin aika sitten yleisönosastossa erään yrittäjän kirjoitus, jossa ehdotettiin siirtymistä englannin kielen »parhaiden maahanmuuttajien» houkuttelemiseksi Suomeen Nepal, Intian tai Irlannin sijasta. »Tarvitsemme enää selvän luvan ja käskyn viranomaisille alkaa palvella englanniksi», sanoo Lasse Laaksonen.

Tuo yhteiskunnallis-poliittisesta relevanssista. Entä sitten kielitieteen sisäinen kehitys? Jotta saisimme ennusteille taustaa, luodaan silmäys tieteenalan lähihistoriaan ja katsotaan, mitä on tapahtunut kielitieteessä viimeksi kuluneen puolen vuosisadan aikana. Olisiko 1950-luvulla voinut aavistaa mitään tai edes jotakin siitä, mitä kielitieteessä on saavutettu tai millaiseksi kielitieteet ovat kehittyneet vuosituhannen vaihteessa? Kovin toisennäköinen oli kielitieteen maisema sodasta hitaasti elpymässä maailmassa.

Mieleen tulee heti muuan kielitieteen historian merkkitapaus. Vuonna 1957 nimittäin ilmestyi maailman ehkä tämän hetken tunnetuimman kielitieteilijän, amerikkalaisen intellektuellin ja Yhdysvaltain ulkopoliittikan kitkerän arvostelijan Noam Chomskyn teos *Syntactic structures*. Teosta on monesti pidetty malliesimerkkinä tieteellisen vallankumouksen aloittajasta. Kun se ilmestyi, sen merkitystä amerikkalaiselle ja koko maailman kielitieteelle ei toki voitu heti nähdä. Tunnettu brittiläinen kielitieteilijä, (Sir) John Lyons sai sen kylmiltään

arvosteltavakseen, ja hän on myöhemmin huvittuneena kertonut aloittaneensa arvostelun sanoilla »This is certainly a very interesting book». Suomessa muistan Paavo Siron kirjoittaneen Chomskyn teoksesta esittelyn Suomalaiseen Suomeen joskus 1960-luvun alussa, mutta sen vaikutus tällä ilmansuunnalla oli olematon.

Chomskyn kehittämän generatiivisen kieliopin teoria syrjäytti Yhdysvalloissa siihen asti valtavirtauksena olleen behavioristisen strukturalismin ja toi synkroniseen kielitieteeseen siitä vuosisatoja puuttuneen teoreettisen ulottuvuuden. Kielitiede ei synkronisena ollut enää historioivan kielitieteen kuvaileva aputiede, vaan teoreettisesti suuntautunut tieteenala, joka rakentui ihmisen synnynnäistä kielikykyä mallittavan psykobiologisen oletuksen varaan. Kielitieteen tehtäväksi nähtiin sen selittäminen, mikä on kaikille ihmiskielille yhteistä, kulttuurista riippumatta. Generatiivinen kielioppi on vuosikymmenten kuluessa muuntunut välineistöltään moneen kertaan ja jakautunut useiksi varianteiksi, mutta Yhdysvalloissa se lienee tätä nykyä, puolen vuosisadan jälkeen, selvästi voimakkain ja vaikutusvaltaisain kielitieteen koulukunta. Huomattava kuitenkin on, että ihmisen sisäisen kielikyvyn arvoitus ei ole puolessa vuosisadassa tutkijoille auennut.

Teoriaa on kritisoitu koko sen olemassaolon ajan, eikä sen sisältämiä psykologisia oletuksia ole voitu osoittaa oikeaan osu-neiksi. Alkuperäisen generatiivisen kieliopin rinnalle on kehittynyt monia varsinkin semanttisesti ja funktionaalisesti suuntautuvia kielioppimalleja, mutta »autonomisen», siis puhujista ja muusta kontekstista riippumattoman, teoreettisen kielitieteen valta-asemaa ei niillä ole järkytetty.

On myös muistettava humanistiselle tutkimukselle ominainen piirre: paluu yhä uudestaan vanhoihin kysymyksiin uusin näkökulmin ja menetelmin. Kieliopin kir-

joitusta ja tutkimista, muodossa tai toisessa, on länsimaissa harjoitettu yli kaksi vuosituhatta. Kaikki generatiivisen kieliopin ideat eivät ole suinkaan uusia, vaan palautuvat osin 1600-luvun filosofiseen kielioppiin, osin antiikin filosofiaan saakka. Itse asiassa generatiivinen kielioppi on henkisesti hyvinkin vahvasti sidoksissa kielioppiperinteeseen sikäli, että se omaksui kirjoitetun kieliopin ajatuksen »hyvin muodostuneista lauseista» kieliopin keskeiseksi tehtäväksi, vaikka ilmoitti tutkivansa ihmisten sisäistä kielikykyä.

Tärkeänä vastapainona universaalikielipille kannattaa mainita kielitypologia. Jos chomskylaisen ajattelun juuret voidaan palauttaa 1600-luvulle, kielitypologia puolestaan jatkaa 1800-luvulla aloitettua maailman kielten luokittelua mutta monisyisemmin, koska se pystyy rakentamaan tällä välin tehdyille kieliopilliselle ja semanttis-funktionaaliselle perustutkimukselle.

Kielitypologia on yksittäisen kielen tutkijalle suhteellistava: se voi osoittaa, miten yleinen tai harvinainen on esimerkiksi suomen tilanne, jossa subjekti ei ole aina pakollinen lauseenjäsen tai jossa kieltosana on persoonissa taipuva verbi eikä partikkeli, kuten meille tutuissa lähikielissä. Voidaan myös selvittää, onko paljonkin muita kieliä kuin suomi, joiden passiivissa ei panna tekijää näkyviin, siis tyyppiä *Täällä juhlitaan*, tai joiden persoonapronomineissa ei tehdä eroa maskuliinin ja feminiinin välillä. Juuri kielitypologian sivutuotteena voisi toisaalta pitää uhanalaisten alkuperäiskielten suojelua, josta äsken puhuin. Maailman kielten typologisen kokonaiskartoituksen tarkoituksena varten muutaman ihmisen puhuma alkuperäiskieli on yhtä kiinnostava ja tärkeä kuin miljardin puhuma kiina tai maailman tämän hetken eniten tutkittu kieli englanti.

Tarkoitukseni ei ole vyöryttää esiin koko kielitieteen historiaa, mutta kun in-

nostuin pohtimaan tulevaisuutta, vauhtia on otettava menneisyydestä. Huomaan, että nykytilanteen kannalta 1960-luku on oikeastaan ollut kielitieteessä paljon monipuolisemmin innovatiivinen kuin 1950-luku. 1960-luku oli monessa mielessä yhteiskunnallisen radikalismien aikaa. Kielitieteessä sen voi halutessaan nähdä todella ison vallankumouksen alkuvaiheena, syntyihän silloin useita tutkimussuuntia, jotka kiistivät kielen rakenteen ensisijaisuuden tutkimuskohteena ja alkoivat etsiä kohden puhetoimintaa. Ensinnäkin kielifilosofiasta, niin sanotusta puheaktiteoriasta 1960-luvulla alkunsa saanut kielitieteellinen pragmatiikka, kielen käytön tutkimus, on maailmanlaajuisesti saavuttanut räjähdysmäisen suosion. Nykyisellään se on ala, jolle mikään inhimillinen ei ole vierasta: lasten leikkipuheen sävelkulku, tuomarien huumorinkäyttö, japanilainen naisten kieli, metaforat, ironia, tekstin informaatorakenne... Tämä on metodisesti ongelmallista.

Olen taipuvainen näkemään asiain-tilan filosofi Stephen Toulminin tavoin. Teoksessaan *Cosmopolis*, joka käsittelee modernin tieteen kaksia juuria, hän näkee varsinkin 1960- ja 1970-lukujen tieteessä alkaneen muutoksen paluuna Descartesia edeltäneeseen aikaan, renessanssiin, humanismiin — se oli paluutta kirjallisen ylikorostamisesta suulliseen, yleisestä ja yleispätevästä yksittäiseen ja partikulaariseen, kontekstittomasta lokaaliseen ja aikaan sidottuun, Leviatanista Lilliputtiin. Toulmin ennusti (1990-luvun alussa), että tästä pitäen jokainen tiede alkaisi etsiä metodeja, jotka konkreettinen kokemus on osoittanut käyttökelpoisimmiksi, eikä pyrkisi jäljittelemään toisten, »arvokkaampien» tieteiden menettelytapoja tai tavoitteita.

Oma keppihevoseni on parin viime vuosikymmenen ajan ollut etnometodologinen keskusteluanalyysi, sosiologiasta lähtöisin

▷

oleva juuri 1960-luvulla syntynyt innovaatio, jossa toisensa kohtaavat yhteiskuntatieteilijöiden ja lingvistien intressit.

Kielentutkijalle se on opettanut ennen muuta näkemyksen, että puhe on intersubjektiiivista. Toisin sanoen tutkimus ei tästä näkökulmasta kohdistu siihen, miten lauseet vastaavat tai luovat asiaintiloja, siis kielen ja maailman suhteeseen, vaan siihen, miten puhekumppanien esittämät ilmaukset ja niihin sisältyvät tiedot, asenteet ja affektit suhtautuvat toisiinsa. Näin tehdessään se on avartanut kielitieteen tutkimuskohdetta yli lauseen ja lausuman rajan perättäisten puheenvuorojen muodostamiin sekvensseihin. Samalla on kiinnitetty huomio aiemman, puheaktiteoriasta kumpuavan tutkimuksen yksipuoliseen puhujakeskeisyyteen. Nyt siis tutkitaan paitsi kysymyksiä myös vastauksia, väitteitä mutta myös vastaväitteitä tai samanmielisyyttä.

Typologisesti on kiinnostavaa, että useat vastausvaihtoehdot paitsi kysymykseen myös kannanottoon ovat suomessa tyypillisesti verbialkuisia. Kieleen on kiteytynyt joukko vaihtoehtoisia konventioita, joilla vastaaja voi ilmaista suhdettaan kuulemaansa repliikkiin. Esimerkiksi joku voi kuiskata naapurilleen seuraavan kannanoton ja varautua saamaan takaisin jonkin mainituista vastauksista (muitakin on):

- A: Tämähän on mukava seminaari!
- B': On.
- B'': On joo.
- B''': On se.
- B''': On on.

Nämä vaihtoehdot eivät ole keskenään samanarvoisia eli niin sanottuja vapaita variantteja, käyttäkseni strukturalistista termiä. Ne osoittavat, että vastaanottaja ei pelkästään ota koppia valmiista puheenvuorosta eikä pelkästään osoita, onko ymmärtänyt kuulemansa vai ei, vaan hän voi tehdä paljon muutakin. Vaihtoehdot antavat

viitteitä muun muassa siitä, että vastaanottaja tulkitsee, arvioi ja suhteuttaa kuulemansa omaan tietoonsa ja käsitykseensä ja tuo myös esiin tulkintansa siitä, onko hän vain menossa mukaan toisen kantaan vai onko hänellä itsellään ollut asiasta ennestään jo mielipide. Edelleen vastaukseen voi sisältyä vihje siitä, aikooko puhuja jatkaa vai siirtääkö vuoron takaisin vastapuolelle taikka ennakoiko hän koko keskustelun lopetusta vai ei.

Puhe ja puhuttu kieli on tässä tutkimussuuntauksessa emansipoitu kirjoitetun kielen rinnalle arvokkaaksi tutkimuskohteeksi. Tästä seuraa myös, että aiemmassa kielitieteessä marginaaliin jääneet ilmiöt, kuten erilaiset pikkusanat, puhujien käyttämät lausemelodiat eli intonaatiot ja ylipäänsä pelkästään puhutussa kielessä havaittavat ilmiöt eivät ole rappion merkkejä vaan vielä paljolti tutkimatonta symbolista toimintaa. Juuri dialogintutkijoiden kynästä on myös tullut kovinta kritiikkiä kielitieteen valtavirran edustamasta piilosidoksesta kirjakieleen (»the written language bias in linguistics»). On esimerkiksi kyseenalaistettu se itsestäänselvyys, että lause on kielen keskeinen rakenneyksikkö — puhutussa vuorovaikutuksessa näyttelevät tärkeää osaa myös monet muut konstruktiot puheenvuoron rakenneyksiköinä.

Keskustelunanalyysi näyttää ulkopuolisuudesta pahimmillaan satunnaiselta hyttysten leikkelemiseltä, mutta tämän lähestymistavan sisäistäneet kokevat siirtyneensä aidosti humanistiseen tutkimusmetodiin, jolla pyritään nimenomaan ymmärtämään ja eksplikoimaan ihmisen merkityksenantoja tulkintapotentiaalia.

Olen voinut kuulostaa yleisen kielitieteen edustajalta, vaikka jäinkin eläkkeelle suomen kielen eli fennistiikan professorin virasta. Tämä johtuu siitä, että fennistiikka on mielestäni ilman muuta osa yleistä kielentutkimusta. 1970-luvulta fennistiikka

alkoi avautua kohden muita kieliaineita. Jos aikanaan meillä oli vallalla yksi tutkimus-suuntaus, joka muualla oli kielitieteessä jäänyt enää yhdeksi, marginaaliseksi vaihtoehdoksi, nykyisin fennistinen tutkimus on aidosti osa kansainvälistä kielitiedettä, jokaan kansainvälisyys ei ole yksikielisten ja joskus vähän yksipiippuisten anglosaksien kanssa aina pelkkää juhlaa.

Entä sitten fennistiikka 50 vuotta sitten? Samana vuonna kuin maailmalla ilmestyi teoreettisen kielitieteen lähtölaukaus, Chomskyn *Syntactic structures*, Suomessa julkaisi mahtavan, yli 600-sivuisen *Suomen kieliopin* Aarni Penttilä, monipuolinen lingvisti, joka oli sekä teoreettisesti orientoitunut että empiirisesti ansioitunut. 1800-luvulla oli suomen kielen kielioppeja kirjoitettu peräti puolisen sataa, mutta 1900-luvulla ei juuri mitään. Penttilän suurteos osui tilanteeseen, jossa Setälän 1800-luvulla aloittama kielioppiperinne oli valtasemassa ja muun fennistiikan valtavirtana oli äännehistoriallisesti suuntautunut murteentutkimus ja ylipäänsä historioiva kielitiede. Kuvaavaa ehkä tuon ajan fennistiselle ilmapiirille on, että teoksen ilmestymisen selvin vaikutus oli kieliopin koituminen tekijälleen dismeriitiksi tämän hakiessa jonkin ajan kuluttua suomen kielen professorin virkaa Helsingin yliopistosta.

Mitä optimistista voisi fennisti sitten lupata tai ennustaa viidenkymmenen vuoden päähän? Helpoiten tulee mieleen käytännön suuntautuvia ideoita, yhteiskunnallisia haasteita. Tuolloin olemme tai oikeastaan te nuoremmat kollegat ja teidän kouluttamane seuraavan sukupolven äidinkielenopettajat olette saaneet maallikot, siis tavalliset kielenkäyttäjät, ymmärtämään eron kielen muutoksen ja kielivirheen välillä sekä hylkäämään hyttysten kuurnitsemisen, kun suurempia vaaroja väijyy äidinkielemme tulevaisuuden uhkana. Tämä suurponnistus kansalaisten asenteiden muuttamiseksi on-

nistuu nykyisen opiskelijapolven, tuolloin jo eläkkeelle siirtyneiden ansiokkaan argumentoinnin tuloksena. Teillähän on paitsi vahva kiinnostus kielenhuoltoon kohtaan ja yliopistosta saatu monipuolinen lingvistinen yleissivistys myös viestinnän ja argumentoivan pedagogiikan osaamista! Vakavammin puhuen ennustan ja toivon, että fennistit ovat onnistuneet luomaan omalta osaltaan Suomesta sellaisen monikulttuurisen yhteiskunnan, jossa on opittu arvostamaan maahanmuuttajienkin monenkirjavaa suomea.

Fennistisen tutkimuksen tulevaisuus on nuorempien kollegoiden ja tämän päivän opiskelijoiden käsissä. Siksi en esitäkään ennustetta, koska sellainen voitaisiin tajuata velvoitteeksi. Yleisemmän kannanoton voin kuitenkin tuoda esiin. Vielä nykyään fennistiikkaa niin kuin lingvististä ajattelua yleensäkin sitovat monet historiasta tulevat käsitteelliset vastakkaisuudet: rakenne vs. käyttö, kognitio vs. kommunikaatio, ajatus vs. tunne ja intentio vs. konventio ja vielä kieli vs. oheisviestintä. Sen verran ennustan, että 50 vuoden kuluttua nämä ajattelua sitovat dikotomiat on purettu, niin kuin nyt on jo vapauduttu diakronian ja synkronian tai muodon ja sisällön vastakkaisuudesta. Silloin on luontevaa ja metodisesti mahdollista tutkia, miten käyttö synnyttää ja muokkaa rakenteita, ja on oivallettu, että kommunikaation tutkiminen ei sulje pois kysymystä kielen kognitiivisesta potentiaalista, ja on pitkälle selvitetty myös kielentutkimuksen keinoin, miten affektit ja emotiot sijoittuvat ajattelun osaksi. — Kielellä on sydän ja ruumis!

* * *

Olen tullut alalle ja harhaillut vaihtoehdoja kokeillen sekä ulkomailla että kotimaassa todella pitkään, ennen kuin löysin itselleni ja persoonallisuudelleni sopivimmat lä-

▷

hestymistavat. Tutkimukseni innoitus on aina tullut sisältä päin: sitä on siivittänyt uteliaisuus ja selville saamisen tarve, enkä ole ymmärtänyt asettaa itselleni laatutavoitteita. Tämän päivän akateeminen ilmapiiri — ulkoa päin tuleva kilpailupaine, kilpailuttaminen, »palveluiden» siirtely sinne tänne, uudistusten suunnittelu ja hallinnon siirtyminen uuskieleen — tuntuu tästä perspektiivistä ahdistavalta ja luovuutta kahlitsevalta.

Puistattaa tuo innovaatiojärjestelmä jo sananakin; se on mielestäni *contradictio in adjecto*. Järjestelmään sisältyy aina ajatus sopeutumisesta ja kuuliaisuudesta, mikä on innovaation vastaista. Opetuksen suunnittelu, opetuksen suunnittelun arviointi ja

opetuksen arvioinnin suunnittelu, joista nyt lanseerattavassa laadun tarkkailussa näkyy olevan kyse, voi pahimmillaan viedä tutkimukselta mehut ja innovaatiot. — Tiedän kyllä, että tällainen puhe on vain osoitusta vanhan jäärän muutosvastarinna.

Kaiken kaikkiaan olen ymmärtänyt, että on aika vetäytyä emeritan ullakkohuoneeseen täältä neljännen kerroksen osaamiskeskitymästä. Tunnen, että sisällöntuotanto-osaamiseni ei enää saavuta laatutyöturvallisuudelle asetettavaa tavoiteastetta, ja toimintaympäristöosaamisenikin voi milloin tahansa pettää; onneksi vielä hissi tuo ja hissi vie. ■

Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, PL 3, 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *auli.hakulinen@helsinki.fi*